

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Dit symposium, dat nog werd afgesloten door een mooi en literair geïnspireerd verhaal, *Gelogen waarheid*, door publicist en journalist Bas Heijne, stemde tot bezinning, zowel over de psychoanalytische behandelpraktijk als onze plek binnen het huidige zorgaanbod en, in veel bredere zin, onze neutrale en daarmee impliciet kritische houding tegenover onze sociaal-maatschappelijke omgeving. Van het radicaal weigeren van de ons opgedrongen rol van manager-therapeut en het actief zoeken naar alternatieven waartoe Verhaeghe oproep is echter, op een paar moedige initiatieven na, nog weinig te bespeuren, en dat stemt treurig. Het is te hopen dat de oproep van Verhaeghe tot het radicaal weigeren van de ons opgedrongen rol van manager-therapeut, en het actief zoeken naar alternatieven, zo veel mogelijk navolging zal vinden.

Literatuur

- ABEND, S.M. (1982). Serious illness in the analyst: countertransference considerations. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 30, 365-379.
- LEAR, J. (2003). Confidentiality as a virtue. In C. Levin, A. Furlong & M.K. O'Neil (red.), *Confidentiality, ethical perspectives and clinical dilemmas* (p. 3-18). Londen: The Analytic Press.
- VAN HAUTE, P. (1997). De psychoanalyticus en zijn beroepsgeheim. *Tijdschrift voor Psychoanalyse*, 3, 22-29.

De doos van Pandora

Verslag van

Ziende blind — Denken over het onbewuste in psychoanalytische psychotherapie [Amsterdam, 5 november 2010]

INGRID GROENENDIJK

De dag waarop de Nederlandse Vereniging voor Psychoanalytische Psychotherapie haar studiedag had georganiseerd was gehuld

in druilerigheid, waardoor het herfstige Amsterdam onttrokken werd aan ons zicht en we al in de buurt van onze bestemming liepen zonder het ons bewust te zijn. In het duister, daar waar het heldere daglicht ontbreekt, grijpen onze dromen soms ook vooruit op wat we nog niet weten, of in elk geval niet denken te weten, the «unthought known». Zo kunnen dromen van patiënten vroeg in de therapie soms vooruitlopen op thema's of conflicten die pas veel later in het therapieproces bewust beleefd worden. Hoe dit te begrijpen? Om welk soort onbewust proces gaat het dan? Bij aankomst in de Rode Hoed werden we door een dia van Pandora met haar kistje alvast gewaar-schuwd niet al te nieuwsgierig te zijn. Na het welkom door dagvoorzitster Linda Dil probeerden de sprekers op coherente wijze het onbewuste te begrijpen vanuit verschillende psychoanalytische perspectieven, maar raakten in verwarring als ze speels door discussieleidster Mariëlle Hendriksen werden bevraagd. Gaat het hier om het «dynamisch onbewuste», het «primaire onbewuste», het «beschrijvend onbewuste», om het «niet-bewuste», om het «persoonlijk onbewuste» of om het «onpersoonlijk onbewuste», om de «past unconscious» of om de «present unconscious»? Is het onbewuste iets in de persoon, of iets van de relatie? Het is natuurlijk niet gek dat er chaos en rumoer ontstaat als gepoogd wordt te denken over het onbewuste. Dit werd wel heel aanschouwelijk verbeeld door filmregisseur Frans Weisz, die op hoog associatief niveau het publiek in de zelfverkozen rol van «nar» vermaakte en mogelijk ook irriteerde met alles wat hem te binnen schoot bij het onbewuste. Immers, zo stelde hij: «Het onbewuste begint waar het denken ophoudt.» Weisz zelf raakte met onaffe zinnen allerlei interessante kwesties vederlicht aan, zoals hoe het onbewuste werkt in creativiteit, films en acteurs. Anekdoten over onbewuste handelingen van acteurs als Greta Garbo, Derek Jacobi en Meryl Streep volgden elkaar in rap tempo op en prikkelden de nieuwsgierigheid.

De chaos werd vervolgens weer wat gebonden door Willem Heuves, die ons meevorderde door het historische landschap van het denken over het onbewuste. De tocht voerde langs Charcot, Freud, Janet, William James en tijdgenoten, deed vervolgens aan bij de objectrelatietheoretici om te eindigen bij Bowlby met in zijn gevolg de 'developmentalists' en aanverwante neuropsychologische onderzoekers. Heuves wees op twee belangrijke veranderingen in het denken over het onbewuste sinds Freud.

[1] Het onbewuste is onder invloed van het objectrelationele perspectief een relationeel concept geworden, iets dat plaatsvindt tussen mensen, tussen patiënt en therapeut. Het gaat dan om een coconstructie, om een gedeelde onbewuste fantasie.

[2] Onder invloed van wetenschappelijk (neurologisch/ontwikkelingspsychopathologisch) onderzoek heeft het dynamisch onbewuste niet meer het monopolie als het gaat om psychopathologie. Heuves bracht hier helderheid in de begripsverwarring door onderscheid aan te brengen tussen het 'beschrijvend onbewuste' en het 'dynamisch onbewuste'. De populaire wetenschappelijke literatuur richt zich met name op het 'beschrijvend onbewuste': procedurele, automatische niet bewuste (interactie)processen en gewoontes.

Chris Folkers kwam vervolgens met een heldere uiteenzetting over de plaats van het onbewuste in Mentalization Based Treatment (MBT), waarbij de veranderingen in het denken over het onbewuste zoals door Heuves beschreven goed geïllustreerd werden. Uitgangspunt is dat bij de groep patiënten die in aanmerking komt voor MBT het denken en voelen over ervaringen niet ontwikkeld is. Ervaringen zijn niet betekenisvol verwerkt, kunnen derhalve ook niet afgeweerd worden en in die zin kan er geen 'dynamisch onbewuste' ontstaan. In MBT krijgt het onbewuste dus vooral de betekenis van niet-bewustzijn, van het ontbreken van mentaliseren. De behandeling richt zich dan primair op het ontwikkelen van psychische betekenissen, waarbij

therapeuten hun mentaliserend vermogen beschikbaar stellen voor de patiënt. En zo kreeg de raadselachtige omdraaiing in de titel *Wo Ich ist, sol Es werden?* van Folkers' lezing betekenis: in MBT ligt de focus op het ontwikkelen van het 'Ich' (bewuste mentale inhouden en processen) zodat het 'dynamisch onbewuste' kan gaan ontstaan. Folkers verduidelijkte haar betoog met twee sprekende vignetten.

In de discussie die volgde vroeg Heuves zich af of de vaak geponeerde tegenstelling tussen MBT en wat in een psychoanalyse gebeurt wel bestaat. Een duiding van het dynamisch onbewuste vindt vaak in een psychoanalyse ook pas aan het eind van een ontwikkeling plaats.

Na een pauze met prachtige Russische muziek, bracht Gerrit Delfstra de beide benen weer op de grond met een introductie van de Dynamic Interpersonal Therapy (DIT). Dit is een individuele, in tijd gelimiteerde interpersoonlijke therapie die recent ontwikkeld is door Fonagy en de zijnen voor symptomen van depressie en angst. Het behandelprotocol werkt met sleutelementen uit psychoanalytische therapieën die hun effectiviteit bewezen hebben en bestaat uit een combinatie van technieken die gericht zijn op zowel het niet-bewuste (mentaliseren) als het dynamisch onbewuste (duiden). Volgens Delfstra, die in zijn lezing vooral het behandelprotocol toelichtte en illustreerde aan de hand van twee klinische vignetten, is de ontwikkeling van deze therapievorm een poging om het onbewuste in de GGZ te houden. Hij onderzoekt DIT in samenwerking met de universiteit van Tilburg in het Psychotherapeutisch Dagcentrum van Tilburg.

Mieke van der Schoot voerde ons aan de hand van fragmenten van de film *Svyato* (Victor Kossakovsky 2005) mee naar de wereld van een blonde Russische tweejarige held, die zichzelf voor het eerst in de spiegel herkent. We worden deelgenoot van zijn verbazing, verrukking, nieuwsgierigheid, maar ook zijn schrik en verlegenheid bij het gaandeweg ontdekken: 'Dat ben ik.'

Wij kunnen deze reacties aan de buitenkant zien, maar hebben veelzijdige theoretische perspectieven nodig om te begrijpen wat er in de tweejarige jongen omgaat. Mieke van der Schoot liet ze de revue passeren en stond uitvoeriger stil bij het boeiende werk van de neurowetenschapper Antonio Damasio, die heel recent een nieuw boek publiceerde: *Het zelf wordt zich bewust* (Self comes to mind). Van der Schoot liet nog eens zien dat het onbewuste niet eenduidig te verstaan en te hanteren is in de klinische praktijk; verschillende soorten van onbewuste processen zijn vaak gelijktijdig in het geding.

In dit besef bespraken we vervolgens een fragment uit de dramaserie *In therapie* en sloot Thijs de Wolf de studiedag af. Het onbewuste kent vele gezichten en dat is ook een opluchting. We mogen nieuwsgierig blijven.

Werken met/in groepen

Verslag van

Workshop Pandora's doos — Ontweken thema's in de psychotherapiegroep [Kortenberg, 8 november 2010]

RONNY VANDERMEEREN

De Vlaamse Vereniging voor Psychoanalytische Therapie (VVPT) kent sinds kort naast haar volwassenensectie en kindersectie ook een sectie 'groep'. Binnen de Vlaamse opleiding psychoanalytische therapie vormen deelname aan een leer-groep en seminars rond groepspsychotherapie sinds jaren een vast onderdeel, maar anders dan in Nederland ontbreekt in Vlaanderen een specifieke opleiding groepspsychotherapie. De VVPT-studiedag van vorig jaar stond al in het teken van psychoanalytisch therapeuten en de groep, maar de initiatiefnemers van de workshop van 8 november verrichtten in zekere zin toch

pionierswerk met een nieuwe aanzet tot verbreding en verdieping van het Vlaamse vormingsaanbod rond groepspsychotherapie. Ad Boerwinkel en Gonnie Kugel werden als ervaren groepstherapeuten uitgenodigd om vanuit hun klinisch werk de workshop te leiden.

Het dertigtal deelnemers verwachtte een ochtenddiscussie rond vermeden thema's in groepspsychotherapie, waarna één thema in de namiddag verder uitgediept zou worden. Maar dat pakte anders uit. Na een korte kennismaking tussen de deelnemers, waarbij de eigen verwachtingen rond de workshop en de in groepen ervaren knelpunten werden doorgenomen, volgde er geen lezing maar onmiddellijk praktijk. Een groepje deelnemers werd gevraagd om samen met beide groepstherapeuten een groepszitting te houden rond de vraag: 'Als er vermeden wordt in jouw groep, welk thema is dat dan, en wat is jouw eigen aandeel daarin?' De andere deelnemers kregen de rol van observator om nadien enkele reflecties te geven bij het verloop van die eerste groepszitting. In de namiddag volgde een tweede groepszitting met andere deelnemers, maar ditmaal zonder dezelfde thematische vraag. Het gaf even de indruk dat het thema van de dag werd ontweken.

De deelnemers vormden een vrij heterogene groep, afkomstig uit diverse settings en met uiteenlopende ervaringen met groepen. De door hen ervaren 'ontweken thema's' waren onder andere agressie, macht, onderlinge relaties, afgunst, het hier-en-nu, de eigen dood, overtredingen van afdelingsregels. De opzet van de dag maakte dat het vooral aan de deelnemers zelf werd overgelaten om een verbinding te leggen tussen hun verwachtingen en de concrete uitwerking in de workshop. Tijdens beide groepszittingen, maar vooral in de nabespreking daarvan, kwam een brede waaier aan thema's en dynamieken aan bod. Er werd hier ook stilgestaan bij mogelijke collusies tussen groep en therapeut bij het vermijden van bepaalde thema's, zoals angst voor desintegratie van een groep, grensoverschrijdingen